

מלאכות מן התורה ומדרבנן בשביעית

הקדמה:

כפי שהתבאר בדף אחר, לדעת רוב הפוסקים שמיטה בזמן הזה מדרבנן. אף על פי כן, ישנו הבדל גדול בין המלאכות האסורות מהתורה למלאכות האסורות מדרבנן גם בזמן הזה. שכן לדעת רוב הפוסקים אין היתר לבצע מלאכות האסורות מהתורה אפילו לצורך הגנה על קיום הצמחים ('לאוקמי'), ואילו מלאכות האסורות מדרבנן אסורות דווקא כשנועדו להשבחת הצמחים ('לאברוי'). בדף זה נברר מהם המלאכות האסורות מהתורה בשמיטה.

א. מקור הדין

התורה מונה ארבע מלאכות האסורות בשנת השמיטה:

ויקרא פרשת בהר פרק כה פסוק ב - ה:

וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית שְׁבַת שְׁבִתוֹ יִהְיֶה לְאָרֶץ שְׁבַת לַה', שְׁדֶךְ לֹא תִזְרַע וְכֶרֶם לֹא תִזְמַר: אֶת סְפִיחַ קִצְיֶרְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֶת-עֵנְבֶיךָ נִזְיֶרְךָ לֹא תִבְצֹר שְׁבַת שְׁבִתוֹ יִהְיֶה לְאָרֶץ:

הגמרא מבארת שארבעת מלאכות אלו מחולקות לשתי קבוצות, אבות ותולדות:

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א:

ר'בא אמר... אבות אסור רחמנא (הפסוק), תולדות לא אסור רחמנא, דכתיב: "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו'". מכדי, זמירה בכלל זריעה (מלאכה זומר כלולה במלאכת זורע, שכן עניין שניהם הצמחת העץ), ובצירה בכלל קצירה (כמו כן מלאכת בוצר כלולה במלאכת קוצר, שכן שניהם נועדו ללקיחת התוצרת מהאילן), למאי הלכתא כתבינהו רחמנא (מדוע פרטה התורה מלאכות אלו, ולא השאירה לנו ללמוד זמירה מזריעה ובצירה מקצירה)? למימרא: דאהני תולדות - מיחייב, אחרנייתא - לא מיחייב (בשביל ללמד שרק ארבעת מלאכות אלו אסורות, ואילו שאר המלאכות אין בהם איסור תורה).

❖ **באר, מהו הקושי שבפסוקים ומה למד מכך רבא?**

בהמשך מקשה הגמרא על לימודו של רבא ומתרת:

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד א:

ולא (וכי לא נאסרו שאר מלאכות מן התורה)? והתניא: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר", אין לי אלא זירוע וזימור (חיתוך ענפים יבשין של גפן), מנין לניכוש (עקירת עשבים רעים עם השורש) ולעידור (שחופר תחת הגפנים, לרפות הארץ) ולכיסוח (עשבים רעים ללא השורש)? ... מנין שאין מקרסמין (זימור בשאר אילנות), ואין מזרדין (דילול ענפי האילן), ואין מפסגין (סמיכת האילן)... מנין שאין מזבלין, ואין מפרקין (הסרת אבנים המונחים על שרשי האילן), ואין מאבקין (כיסוי שרשי האילן באבק), ואין מעשנין באילן (סילוק תולעי האילן על ידי עשן) - תלמוד לומר: 'שדך לא' 'כרמך לא', כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא (ומשמע שכל מלאכות אלו אסורות מן התורה, שהרי נלמדו מהפסוק!)... (מתרצת הגמרא לדעת רבא -) מדרבנן, וקרא - אסמכתא בעלמא.

רש"י מסכת מועד קטן דף ג עמוד א:

תלמוד לומר שדך לא כרמך לא - מדלא כתיב 'לא תזרע שדך לא תזמר' כרמך, אלא 'שדך לא תזרע' 'כרמך לא תזמר', משמע: שדך לא, כרמך לא. **כל הני מדרבנן** - אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה.

וכן פסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכות ב - ג:

אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות. וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרט הכתוב, לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות.

❖ **נסה לסכם, אילו מלאכות אסורות מן התורה ואיזה מדרבנן?**

לעומת הרמב"ם, כתב רש"י על התורה:

רש"י שמות פרק כג פסוק יא:

'תשמטנה' - מעבודה גמורה, כגון חרישה וזריעה. 'ונטשתה' - מלזבל ומלקשקש.

❖ **מה קשה על רש"י מדברי הגמרא?**

מפירוש רש"י נראה שמלאכות נוספות כזיבול נאסרו מהתורה. הרמב"ן תמה על פירוש רש"י מדברי הגמרא הנ"ל:

רמב"ן שמות פרק כג פסוק יא:

ואיננו נכון (לשון רש"י), כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה, אבל המקשקש והמזבל, ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע, אינו אסור מן התורה. וכך העלו בתחילת מסכת מועד קטן.

המהר"ל יישב את דברי רש"י:

גור אריה שמות פרשת משפטים פרק כג פסוק יא:

ואין ספק כי רש"י ראה הגמרא... אלא רוצה לומר דהוי מדרבנן, מפני שהתורה מסר לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ומפני זה כולם דרבנן, ומכל מקום כתב בתורה 'ונטשתה' משאר מלאכות, אלא שמסר לחכמים איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת.

❖ **כיצד ביאר המהר"ל את דברי רש"י?**

ב. נטיעה

כפי שהתבאר, התורה אסרה זריעה בשביעית, ויש לברר האם גם נטיעה אסורה מן התורה. פסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד:

הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן (כלומר שאיסורו מדרבנן).

לעומתו כתב הר"ש משאנץ:

ר"ש מסכת שביעית פרק ב משנה ו:

אמרינן בריש מועד קטן דזמירה בכלל זריעה, **וכל שכן נטיעה** דדמיי טפי (שדומה יותר) לזריעה.

❖ **חשוב, כיצד ישיב הרמב"ם על הוכחת הר"ש?**

ביישוב שיטת הרמב"ם כתבו האחרונים:

שו"ת מהריט"ץ החדשות סימן קעו:

אמנם הנראה לעניות דעתי שהטעם הוא דזריעה הוא דבר שנהנה ממנה בשנת השמיטה, וכן זומר את הגפנים או אילנות נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, ולכך עובר. אמנם נוטע אינו נהנה ממעשיו בשנת השמיטה עד

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

אשר יגדל נטיעתו, ולכך לא גזרה תורה. אמנם מדברי סופרים גזרו גם על הנטיעה.

ג. חרישה

נאמר בתורה לגבי שבת:

שמות פרק לד פסוק כא:

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְיָוִם הַשְּׁבִיעִי תַּשְׁבֹּת, בַּחֲרִישׁ וּבַקְצִיר תַּשְׁבֹּת.

כיוון שבשבת נאסרו ל"ט אבות מלאכות ולא רק חרישה וקצירה, ביארה המשנה שהפסוק מדבר על שנת השמיטה:

משנה מסכת שביעית פרק א משנה ד:

'בחריש ובקציר תשבות' - אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית.

רש"י מסכת ראש השנה ט א:

חריש של ערב שביעית - שלא יחרוש שדה אילן ערב שביעית חריש שיועיל לשביעית.

וקציר של שביעית - כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית - אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית.

מדברי הגמרא נראה שחרישה בשביעית אסורה מן התורה, וכן כתב רש"י:

רש"י מסכת ראש השנה דף ב עמוד א:

משכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה.

בשיטת הרמב"ם ישנו קושי. מצד אחד כתב הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכות א:

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית, שנאמר: 'ושבתה הארץ שבת ליי' ונאמר: 'בחריש ובקציר תשבות', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה שנאמר: 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'.

וכתב על כך הר"י קורקוס:

ר"י קורקוס הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה א:

מכאן נראה לי לומר שדעת רבינו הוא כדעת ר"ש שכתב דחרישה בשביעית אסורה מן התורה.

אולם בהמשך כתב הרמב"ם שהחורש בשביעית בכלל החייבין מכת מרדות שאין איסורם אלא מדרבנן:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ד:

החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריק או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן.

בסתירה זו בדברי הרמב"ם נאמרו הסברים שונים:

שו"ת הרדב"ז (ללשונות הרמב"ם) - חלק ה סימן קצו:

הנכון בדברי הרב (הרמב"ם) ז"ל דשלשה מיני חרישה יש:

א. חרישה לתקן את הקרקע לא נאסרה מן התורה כלל...

ב. חרישה לחפות את הזרעים, וזו זריעה ממש היא...

ג. עוד יש חרישה שלישית שהיא לגדל האילנות שהיא בכלל זריעה, כמו שהזמירה היא תולדה דזריעה שהיא לגדל האילן ולהצמיחו כן החרישה לצורך האילנות הוי בכלל זריעה שעל ידי חרישה זו גדל האילן, כמו שעל ידי

חרישה מגדל הזרע והוי בכלל זריעה. נמצאת למד דחרישת האילנות בשביעית אסורה מן התורה. ולכן דקדק הרב ז"ל בלשונו: 'החופר או החורש לצורך הקרקע', דוקא לצורך הקרקע הוי איסורו מדרבנן, אבל לצורך הזרעים או לצורך האילנות הוי איסורו מן התורה.

❖ מהם שלושת מיני החרישה שמונה הרדב"ז?

❖ כיצד מתיישבת הסתירה בדברי הרמב"ם?

בדרך אחרת ביאר החזון איש:

חזון איש שביעית סימן יז ס"ק א:

חרישה אסורה מהתורה, אבל אין לוקין עליה שאין כאן לאו (מצות 'לא תעשה') אלא '[מצות] עשה' של שביעית בשביעית (ורק על מצות לא תעשה לוקים, ולא על ביטול מצות עשה).

❖ מהי כוונת החזון איש, וכיצד הוא מיישב את הסתירה ברמב"ם?

❖ מדוע על פי דבריו לוקים רק על זריעה זמירה קצירה ובצירה?

❖ האם ניתן לומר על פי דבריו שגם נטיעה בשביעית אסורה מן התורה לדעת הרמב"ם?

הראי"ה קוק התייחס גם לסתירה זו בדברי הרמב"ם ודייק בניגוד לדברי החזון איש:

שבת הארץ - קונטרס אחרון אות ב:

מדנקט הרמב"ם בהלכה א' לשון הפסוק: 'בחריש ובקציר תשבת', משמע דסבירא ליה דחרישה אסורה מן התורה, על כל פנים בעשה, ומכל מקום מדדיק אחר כך בהלכה ד וכתב "החופר והחורש לצורך הקרקע וכו'" וסיים על זה: "מכין אותו מכת מרדות מדבריהם" ולא נקט סתמא 'מכת מרדות' נראה דלאשמועין אתי דכל הני דנקיט בכל ההלכה אין לנו דבר שיהיה בו איסור תורה. דאם היה כאן איסור תורה, אף על גב דאין בו מלקות מפני שהוא רק איסור עשה, היה די במה שיאמר סתם מכת מרדות ולמה לו לומר שהוא מדבריהם, והדברים נראין כסותרים זה את זה.

❖ כיצד דיין הראי"ה קוק שלא בדברי החזון איש?

בהמשך דבריו, הרב קוק לומד מדברי הרמב"ם, שמי שעובד בשביעית כמו בכל שנה, אף שאינו עושה שום מלאכה שאסרה התורה, מבטל את מצוות 'ושבתה הארץ'. בהתאם לכך הוא מבאר גם את דברי הרמב"ם:

שבת הארץ - קונטרס אחרון אות ב:

ויש לומר לפי הנ"ל, שבתחילה, כשדבר על כללות התולדות, ונכללה בהן גם קביעות עבודתן בכל שנה, בלא שינוי מדרך עבודתו בכל השנים, לא רצה לאמר בזה שמכת מרדות זו היא מדבריהם, שיש לומר באמת שהיא מן התורה, כמו דמכין אותו גבי סוכה ולולב (אדם שאינו רוצה לקיימם שיש ביד חכמים להכותו על מנת שיקיימו), שהרי יש בזה איסור עשה של שביעית כמו שכתבתי, אבל כשפירש הדבר בפרטיות, דקאי גם על מעשים יחידים שמפרשם: החופר או החורש, על זה שפיר מסיים שמכת מרדות זו היא מדבריהם, וגם חרישה בכלל כמו שכתבתי.

❖ כיצד יישב הרב קוק את דברי הרמב"ם?

ד. הלכה למעשה

כך נפסק להלכה בספרנו הלכה כסדרה שביעית:

מצווה לשבות בשנה השביעית מעבודת האדמה, בכלל זה נאסרו מן התורה מלאכות זריעה, זמירה, קצירה ובצירה (ויש אומרים גם חרישה), ואילו חז"ל אסרו אף שאר מלאכות המשביחות את הקרקע לחקלאות, מכשירות לזריעה, או מסייעות לצמיחה.